

Ivo Holmqvist

**“Atombomber, tryckkokare och
kyssäta läppstift”
– om den svenska amerikabilden kring 1950, särskilt
hos Astrid Lindgren**

På andra sidan av Astrid Lindgrens ungdomsroman *Kati i Amerika* från 1950 säger den unga och rappa Kati redan “Kära du, sa jag, det där vet väl alla människor. Alla människor har ju varit i Amerika. Varför reser du inte till Emmaboda i stället?” Jo, många svenskar hade varit i USA redan då, bland dem författarinnan själv som i fortsättningen dock mest kom att förlägga sina böcker till svenska miljöer: Saltkråkan och Vasaparken, Bullerbyn och Lönneberga. 1948, fyra år efter debuten med flickboken *Britt-Mari lättar sitt hjärta* och tre efter *Pippi Långstrump* hade hon skickats iväg till Amerika för tidningskoncernen Åhlén & Åkerlunds räkning: hon skulle skriva en serie kåserier för *Damernas Värld*. De infördes tidigt året därpå, från januari till maj, under rubriken ‘Kati i Amerika: Historien om en svensk kontorsflickas äventyr i Staterna’. Och nästa år kom de alltså som bok, lätt uppstramade, och för ovanlighetens skull på Bonniers förlag där man bara några år tidigare begått svensk förlagshistorias största misstag när man refuserade Pippi.

“Barnboksforskarna har inte ägnat Katitrilogin något större in-

tresse” konstaterade Barbro Ståhle Sjönell för snart femton år sedan, i en snabb genomgång av den, i festskriften till Ulf Boëthius.¹ Det omdömet står sig fortfarande. Förutom hennes uppsats finns egentligen bara några sidor om Astrid Lindgrens egna Amerikaupplevelser, byggda på ett samtal med henne, i den andra reviderade upplagan av Margareta Strömstedts monografi om Astrid Lindgren – de saknas i den första.² Här ska några anteckningar i marginalen till den första boken om Kati göras, men först några synpunkter läggas på vad man i svensk barn-, ungdoms- och annan litteratur kunde läsa sig till om USA. Ett lämpligt startår är 1852, då Harriet Beecher Stowes *Uncle Tom's Cabin* gavs ut, i originalupplagans båda delar. De fick snabb spridning också i Sverige där Bonniers påpassligt gav ut boken redan samma år. Bland svenskamerikaner lästes den också flitigt, ett par exemplar listade på den svenska nationalbibliografin LIBRIS är sådana som tryckts tidigt på svenska i svenskamerika.

Sedan följde en strid ström svenska upplagor av denna sentimentala toleranstraktat, där unga läsare effektivt vaccinerades mot rasism när de följde Elizas spännande flykt över isen på Ohiofloden, till friheten i norr. Bara ett år efter *Onkel Toms stuga* kom Fredrika Bremers *Hemmen i den nya världen* som ursprungligen var brev hem till systemen i Sverige där hon skildrade inte bara sina möten med amerikanska notabiliteter, främst bland litteratörerna, utan också sina upplevelser i södern. Den boken aktualiserades just 1950 när Tora Nordström-Bonnier gav ut en vacker liten bok om *Resa kring en resa – i Fredrika Bremers fotspår*, med en hjulångare i Sydstaterna på omslaget. 1946 hade hon för övrigt gett ut egna kåserande brev om Amerika, i *Just For Fun*, liksom DN-journalisten Eva von Zweigbergk (senare mest känd som barnboksrecensent och –

¹ Barbro Ståhle Sjönell: 'Astrid Lindgrens trilogi om Kati – reseskildringar eller flickböcker?', i *Läsebok, en festskrift till Ulf Boëthius 2/12 1993*, s. 57-69.

² *Astrid Lindgren – en levnadsteckning* (andra upplagan, 1987), s. 344 ff.

expert) året därpå besvarade frågan *Hur var det i Amerika?* i en bok med den titeln som dock undvek att ta ställning till rasproblemet, till skillnad mot Astrid Lindgren i den första av Kati-böckerna, som vi ska se.

Vad gäller barnböcker hade journalisten Oscar Rydqvist, bland annat verksam som flitig kåsör på *Dagens Nyheter*s 'Namn och Nytt'-sida, redan 1928 gett ut en bok som sedan kom i många upplagor, *Jeppes reser jorden runt*, med undertiteln 'En Stockholmskatts äventyr i fyra världsdelar berättade av Honom Själv'. Det är en bok som stått sig, om den gråstrimmiga katten Jeppe som redan ombord på MS Gripsholm får reda på att en flicka som hälsat på sin mormor i det gamla landet och nu med adresslapp kring halsen är på väg tillbaka till det nya, ska kidnappas. Det anslaget avärjer den rådige Jeppe när han väl kommit till New York, där han annars utmärker sig genom att hoppa ner från världens högsta byggnad – den gången var det Woolworth Building – och på kuppen hamna på förstasidorna med sitt porträtt. Tidningsmannen Rydqvist kände till den amerikanska sensationspressen, "the yellow press", som William Randolph Hearst blev mångmiljonär på. Efter en turné som varietékatt avviker Jeppe till Hollywood, där Greta Garbo ordnar jobb åt honom hos Charlie Chaplin, som förstås förstår kattspråket. Och därmed inkretsas ett annat amerikaintresse: filmen.

Att Chaplin hade "på samma gång goda och vemodiga ögon" kunde ju nästan varenda svensk unge intyga, efter besök på kvartersbion. Och författaren tog för givet deras förkunskaper när han låter Jeppe säga: "Jag blev nog förfärligt bortskämd av alla de söta filmstjärnorna, där var Marlene och Joan och Myrna och Shirley och vännen Powell." Redan innan Jeppe går ombord har han träffat sina medpassagerare, förutom välbärgade svenskamerikaner också

filmskådespelerskor, som skulle resa till Hollywood för att de hade misslyckats vid teatrarna i Stockholm. Det var riksdagsmän, som skulle resa över för att lära mr Roosevelt, hur ett

idealland ska regeras. Och det var en liten klunga emigranter, den enda det året, sa kapten.

1921 hade USA börjat stämna inflödet av invandrare genom ett kvotsystem som sedan skärptes 1924. Svensk demokrati på export: det skulle dröja ännu fyra år innan FDR inledde sina tretton år som president, och den amerikanske journalisten Marquis Childs entusiastiska och inflytelserika rapport *Sweden – the Middle Way* kom först 1936.

En berömd svensk kvartett hade gett sig iväg till Hollywood 1924: förutom Greta Garbo regissörerna Victor Sjöström och Mauritz Stiller, och så författaren Hjalmar Bergman. De två första anpassade sig, de andra inte: Stiller återvände sjuk och dog kort därefter, och Hjalmar Bergman vädrade sitt missnöje med Amerika i den satiriska pjäsen *Dollar* och gjorde upp med den amerikanska framgångsmyten i sin sista roman *Clownen Jac*. Oscar Rydqvist var däremot övervägande positivt inställd till landet i väster.³ Boken illustrerades av Bertil Almqvist, tidningstecknare, illustratör och själv barnboksförfattare, som just 1950 gav den yngre svenska läsekretsen sin amerikabild i *Expedition Ur-Tiki eller Barna Hedenbös upptäcker Amerika*, den tredje i en populär serie bilderböcker där aktualiteter smögs in (här förstås i kölvattnet på Thor Heyerdahls våldsamt uppmärksammade bok om Kon-Tiki expeditionen) på ett sätt som uppskattades väl så mycket av vuxna läsare. Stenåldersfamiljen från Sverige bygger om sin redwood-skyskrapa till reaplan – man har funnit uran – och kommer hem med idel nymodigheter, om än inte tryckkokare eller läppstift som hos Kati.

Ännu några böcker ska nämnas innan Kati kommer till tals. Under krigsåret 1941 bidrog Gösta Knutsson, välkänd magister från Uppsala och ofta hörd i radion, till den allierade propagandan med sin bok *Pelle Svanslös i Amerika* där redan på omslaget Frihets-

³ Martin Alm nämner i förbigående i sin avhandling fler exempel på Oscar Rydqvists bekantskap med Amerika.

gudinnan välkomnar ännu en katt till den nya världen. Pelle reser samman med sin Uppsala-familj till New York och Chicago där han ideligen lockas in i skumma gränder och ner i mörka källarprång, av ondskefulla katter som alla tillhör det fruktade Gangster-Gänget, och som på fascistiskt vis sträcker upp en tass i vädret när de mässar det olycksbådande “GG GG GG – vårt allt!” Den boken gav inblickar både i politik, gangstervälde och geografi när den kom i Bonniers Barnbibliotek, “avsedd för pojkar och flickor i ålderns 6-10 år”. Världsutställningen i New York med den stora dalahästen utanför svenska paviljongen figurerar, alltså är tiden 1939, och Pelle hinner också med Niagara-fallen som han är nära att kastas utför, instängd i en tunna.

Gösta Knutsson kommer som hastigast in på rasfrågor när han smyger in en vädjan om tolerans, här i fabelförklädnad:

Om jag kunde begripa vad det spelar för roll, om en katt är neger eller inte, bara det är en snäll katt, sa Pelle. Om jag är elak, så är jag mycket sämre än en negerkatt som är snäll. Och om jag är snäll, så är jag inte ett dugg bättre än en negerkatt som är snäll [...] Om nosen är svart eller skär kan väl inte spela någon roll!⁴

Central i boken om Kati i Amerika – fast först mot slutet av den – står Katis upprördhet inför rasfrågan. Och Astrid Lindgren hade i sin första version av Pippi Långstrump, den s.k. *Ur-Pippi*, dessutom skämtat vildsint med medlöpande katter, kisslingar, fast det sedan togs bort innan boken gavs ut.⁵ Hennes och Gösta Knutssons läsare var inte obekanta med hur negrer (Astrid Lindgren är nogga med att påpeka att de bör kallas *colored*, med amerikansk stavning)

⁴ Conny Svensson har i ett par artiklar granskat politik och romantik i Pelle Svanslös-böckerna: ‘Hos Svanslös kunde tyrannen avsättas’, *Svenska Dagbladet* 31 juli 2002, och ‘Kärlekens krokvägar – romanen om Pelle och Maja Svanslös’, i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2003:4, s. 118-127.

⁵ Astrid Surmatz diskuterar bl.a. kvissling-Quisling i sin artikel ‘International politics in Astrid Lindgren’s works’ i *Barnboken* 2007:1-2, s. 24-37.

för illa i Sydstaterna. Den som var bäst och mest insatt i den amerikanska rasfrågan var förstås nationalekonomen Gunnar Myrdal som kallats att utreda den. Resultatet blev den drygt 1500 sidor långa *An American Dilemma – The Negro Problem and Modern Democracy* (1944).

I förarbetena hade han bland annat den färgade Ralph Bunche som assistent, han som senare blev Dag Hammarskölds medarbetare i FN-skrapan. Paret Myrdals avfärd till USA 1939 uppmärksammades i den svenska pressen, med ett foto som blivit bekant. Där ses också de tre barnen, inklusive Jan med keps som långt senare i *En annan värld* (1984) gav sin kritiska version av hur livet gestaltade sig längs den fashionabla Riverside Drive i New York, trakter som Kati mot slutet av boken också kommer till. Paret Myrdal gav ut den gemensamma *Kontakt med Amerika* (1941), också det på sitt vis en motståndsbok, och Gunnar *Amerika mitt i världen* (1943) på Kooperativa Förbundets bokförlag, en skrift som enligt Margareta Strömstedt kan ha hört till det Astrid Lindgren läste innan hon for iväg och där ett kapitel handlar om 'Negerfrågan i Amerika just nu', och ett följande om 'Rasfrågan i världspolitiken'. Och även om hon inte hade hunnit läsa den boken så tog hon hur som helst intryck av tidningsdebatten som de myrdalska böckerna gav upphov till.

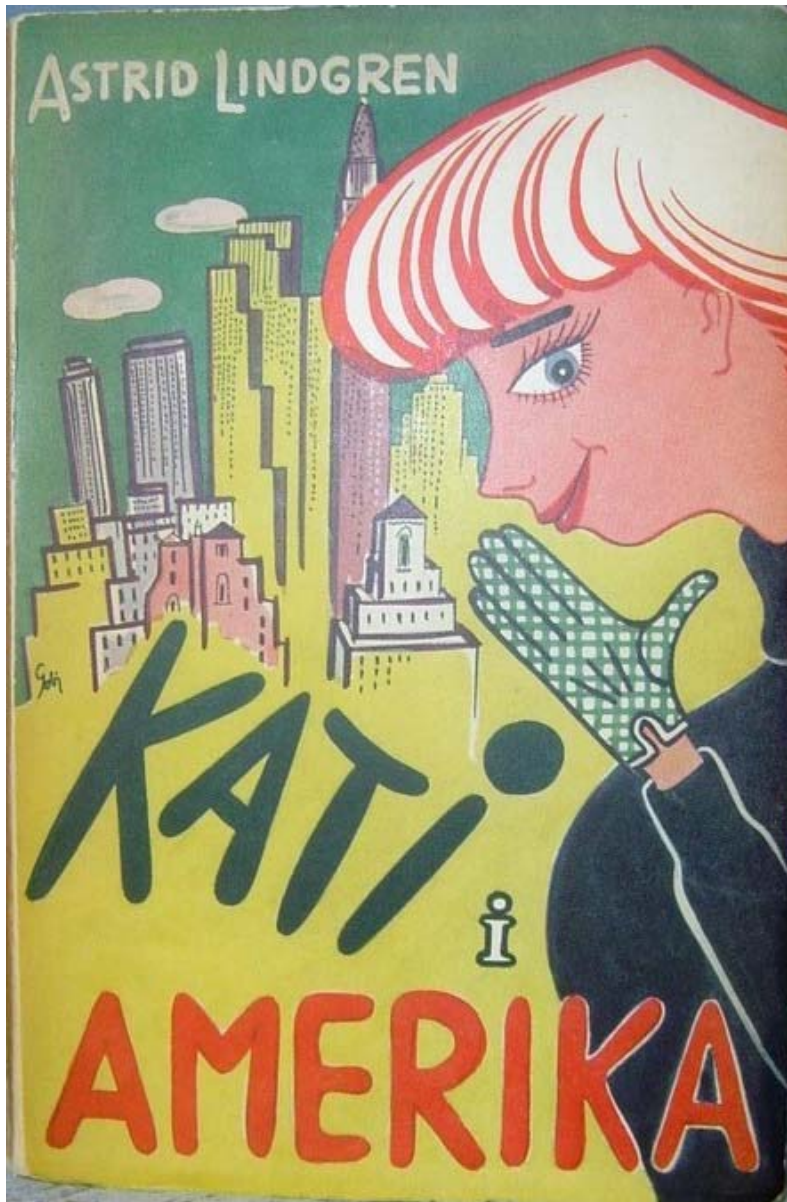
På baksidan av Myrdals bok reklameras för en annan, av Artur Lundkvist. Det är hans *Diktare och avslöjare i Amerikas moderna litteratur* (1942), en encyklopedisk kartläggning som KF också hade gett ut och som blev en ofta anlita översikt både under och efter kriget. Vad kunde svenskar, inklusive Astrid Lindgren, läsa sig till om amerikansk litteratur åren just efter kriget? En hel del, som ses av en snabbinventering. Ruben G:son Berg som varit över i Amerika på jakt efter minnen efter den landsflyktige C.J.L. Almqvist orienterade redan 1925 i sin *Moderna amerikaner* svenska läsare om en litteratur som sedan belystes framför allt av Lundkvist och hans kollega Thorsten Jonsson. Båda var poeter, romanförfattare, över-

sättare (Jonsson framför allt av Hemingway och Steinbeck) och kritiker. Samtidigt med Lundkvists översikt kom Thorsten Jonssons *Sex amerikaner*, med mera djupgående studier om bland andra Hemingway, Faulkner och Steinbeck (honom refererar Kati till). Den gången var Jonsson *Dagens Nyheters* New York-korrespondent men kallades hem och blev kulturchef och flitig recensent på tidningen, fram till sin förtida död 1950.

Posthumt det året kom hans fyra långa noveller i samlingen *Dimman från havet* som kretsar kring skillnaden mellan europeiskt och amerikanskt och där synen på ett Amerika där Truman efterträtt FDR inte är okritisk.⁶ I *Sidor av Amerika, Intryck och resonemang* (1946) som delvis gick tillbaka på DN-artiklar hade han informerat om Scott Fitzgerald, Sandburg, Faulkner (som han besökte på Rowan Oak i Oxford, Mississippi: ”en liten spenslig karl, gråhårig nu och med grå, en smula menjouaktig mustasch och med små svarta, djupa, lanslikt genomträngande ögon, som tittar sällan på en”), Henry Miller och andra, och förmedlat intryck av Manhattan, New England och Sydstaterna. I ett långt sokratiskt samtal mellan de fiktiva figurerna Kvestin och Ansell ställdes och besvarades frågor om det moderna Amerika. En svensk journalist i en av de posthuma novellerna, kanske ett masochistiskt självporträtt, hyser en valpaktig beundran för allt amerikanskt:

Jag har märkt att när man kommer ut på week-end till folk här i Amerika, så råder det sådan otvungenhet. Alla är vänner, alla kallar varandra för du och med förnamn. Hemma i mitt land är det där en mycket omständlig procedur, och jag känner mig alltid lite osäker. Var går gränsen?

⁶ Se t.ex. Ivo Holmqvist: 'Mörksynt Amerikabild från 1950', *Östgöta Correspondenten* 30 juni 1982.

Året innan han plötsligt avled hade Thorsten Jonsson också samman med tidningstecknaren Birger Lundquist gett ut den på flera vis vackra boken *Mörk sång* (1949) där han tolkade "fyrtiofem amerikanska negerdikter", och hävdade: "Som det nu är, hör vi Amerikas mörka röster tala mera direkt till oss i lyriken än genom något annat medium", och året efter samlade hans kolleger Sven Barthel och Eyvind Johnson hans *Synpunkter* (1951), bland annat på amerikansk litteratur. Vidare lät sig svenska läsare under den tid då det kalla kriget ännu inte blivit djupfryst informeras om *Problem i USA* (1948) i en kort och faktarik skrift av Herbert Tingsten, den tidigare professorn i statskunskap i Stockholm som sedan två år tillbaka var chefredaktör på *Dagens Nyheter* där han fyllde ledarsidan med uppmaningar om att Sverige borde gå med i NATO och skaffa sig atomvapen, och kultursidan med långa införstådda artiklar om äldre och nyare amerikansk litteratur där han var väl påläst, om Henry Adams, James Gould Cozzens och andra. Problemen i hans skrift som gick tillbaka på en studieresa året dessförinnan berörde bl.a. ras- och minoritetsfrågor, folkomröstningar⁷, dagspress och utrikespolitik.

På redaktionen blev han nära vän med den mångsidige journalisten Jan Olof Olsson, signaturen Jolo som samman med hustrun Margareta Sjögren gjorde mer än de flesta för att sprida en positiv amerikabild i Sverige, i en lång rad artiklar och böcker. Det började med deras gemensamma *Onkel Sams stuga* (1952) där läsaren möter de fyrtioåtta stjärnorna, så många var delstaterna den gången, redan på bokryggen. Boken tar upp sådant som Kati också tangerar, som de märkliga sociala riterna kring *dating*, men också rasfrågan. Jolo ensam skrev året därpå *God morgon, vilda västern* och 1956 en stor bok om *Chicago*, en stad med mängder av invandrade svenskar vars ofta svåra tillvaro sedan länge var välkänd i svensk litteratur tack vare Per Hallström och Henning Berger. Samtidigt

⁷ Sådana hade Tingsten studerat i USA redan på tjugotalet.

med den stadsmonografin kom tecknaren och författaren Adolf Hallmans eleganta om *New York*, och året därpå skildrade Jöran Mjöberg som varit svensk lektor vid Harvard hur det var *Bortom skyskraporna*, med sidor om “Negrerna i Fredrika Bremers ögon och nutidens”.

En uppdriven *Amerikafeber* (titeln på en senare bok av paret Jolo) höll i sig. Samtidigt som man kunde läsa om kontoristen Katis amerikaupplevelser i *Damernas Värld* löpte en serie artiklar om USA i *Svenska Dagbladet*, och längre fram på året också i *Folket i Bild*, skrivna av Vilhelm Moberg⁸ som efter kriget aktualiserat sin gamla tanke på att skriva om emigranterna och kartlägga “Folkvandringen som historikern glömde”. En del av vad han då skrev kom med i boken *Den okända släkten* (1950). När han väl kommit i gång med det som kom att bli fyra romaner om utvandrarerna från Ljuders socken var amerikaemigranterna inte längre en okänd släkt, och hela utflyttningen kom att bli noga utforskad av historikerna. De elva FIB-kåserierna berörde inte rasfrågan men väl amerikansk välfärd och konsumism (“Amerikanen och bilen”), religion och äktenskap – det senare ämnet hade DN-reportern Gustav Hellström med egen erfarenhet av saken skrivit ett par bittra artiklar om redan under första världskriget då han var bosatt i New York, gift med en amerikanska, och snart också skild från. Han kom sedan att i DN under flera decennier noga följa den nya amerikanska skönlitteraturen, gjorde mycket för att sprida kännedom om O’Neill, och spelade roll för Nobelprisen till Faulkner och T.S. Eliot.

*

Kati är 21 år och därmed tjugo år yngre än sin författare som balanserar ålderskillnaden genom att låta henne få ett förkläde med sig på Amerika-resan, den Moster som länge tagit hand om

⁸ Gunnar Eidevall samlade och kommenterade de elva FIB-artiklarna i Vilhelm Moberg: *Att upptäcka Amerika 1948-1949*, Vilhelm Moberg-sällskapets skrifter 6, Carlssons, Stockholm 1995.

Kati – hon är som så många i Astrid Lindgrens värld föräldralös. Spralligheten – eller kanske skulle den kallas sprakfåligheten eftersom det här rör sig om en bok som nog mest riktade sig till flickor i de övre tonåren – hos Kati dämpas effektivt av Mosters sunda förnuft och svenska skepsis. Hon är ett tryggt ankare under resan, samtidigt som hon vakar över Katis moral. Det blir därför en extra poäng att det är Moster som kommer att gifta och bosätta sig “over there”, inte Kati som en kort tid undslipper sin rejäle men aningen fantasilöse Jan i Stockholm, han som varit i Amerika och vars skryt om det driver henne att ge sig iväg västerut: “Nej, Kati, snabbt över till Amerika, sa jag till mig själv.” Redan i inledningskapitlet visar hon sin beläsenhet som möjligen var vanlig då men inte är det numera. När hon utbrister “Jeg vil ud, jeg vil ud!” ger det associationer både till Hjalmar Söderberg, J.P. Jacobsen och Ibsen, och lite längre fram parafraseras Goethe: “Amerika, där millionärerna växer”.

En mera samtidsaktuell och i efterhand inte särskilt roande jämförelse görs när hon granskar sitt passfoto, nödvändigt för visumansökan: “Jag såg ut som Belsens bödel” (journalfilmer från brittenas befrielse av Belsen var de första från koncentrationslägren som visades på svenska biografier). Moster och Kati tar ABA:s eleganta flygbuss till Bromma – varken det bolaget eller Bromma som transatlantisk flygplats finns kvar. Så fort man kommit ombord på planet virvlar engelskan i luften, i lockande kursiv likt den handbok för emigranter som Vilhelm Mobergs Robert (Karl Oskars lillebror som går döden till mötes i öknen på sin jakt efter guld) stavas igenom ombord på emigrantskeppet Charlotta: *Air-minded, I see, Is that so*, och Kati kommer ihåg fraser från sin språkbok, av samma slag som fanns i forntida reseparlörer. Men det räcker inte med *ham and egg* (engelska läroböcker i Sverige var länge envist brittiska): “Man måste kunna säga *baseball, popcorn* och *coca cola* också”. Tjugo år efter Astrid Lindgrens besök i USA kom Göran Palms mycket spridda bok om *Indoktrineringen i Sverige*, med en svensk parvel på

omslaget som har en Kalle Anka-keps på sig. Men amerikaniseringen av Sverige hade alltså satt in redan mycket tidigare, också genom Katis språkliga observans.⁹

Innan planet tar mark för mellanlandning på Island föreställer Kati sig “att nånting i stil med Gunnar Lidarende och Egil Skallagrímson skulle stå där och slå på sköldarna och gny” – det är tydligt både att Kati lyssnat aktivt under svensklektionerna, och att Astrid Lindgren tar för givet att hennes läsekrets gjort det. Men det var nog inte lika självklart att den kände till Thoreaus *Skogsliv vid Walden* fast Frans G. Bengtson försvenskat den så tidigt som 1924. Det spartanska levernet vid Walden Pond ställer Kati hursomhelst mot lyxen och överflödet i skyltfönstren längs Fifth Avenue, och så följer en rask summering av hennes första intryck. Författaren förutsätter ansenliga förkunskaper om amerikanska företeelser när Mosters kritiska syn jämförs med satiren hos Mencken och Sinclair Lewis. Författaren till *Storgatan* och *Babbit* var förstås välkänd i Sverige alltsedan Nobelpriset, Fredrik Bööks ihärdiga lansering av honom, och de många översättningarna. Men H.L. Mencken, den bitskt elake kommentatorn av amerikanska oarter i *The Baltimore Sun*?

Esther Williams som nämns någon sida senare var däremot välbekant för läsarna av *Damernas Värld*, för sitt eleganta simmande. Så pendlar det mellan high-brow och low-brow, mellan den elitära och den populära kulturen. En märklig inskjuten episod i fjärde kapitlet handlar om en gammal dam som på en stockholmsspårvagn plötsligt gal som en gök. Om man ska leta upp en litterär reminiscens för henne finns hon kanske i Strindbergs *Spöksöndagen*, om kvinnan som tror sig vara en papegoja tills förlåten rivs och hon blir normal när andra skurkar avslöjas. Kati och Moster tar sedan en buss längs

⁹ Radiotjänst – så hette företaget ännu – ägnade sin engelska språkkurs på våren 1950 åt USA, med bilder inte bara på Washingtons blommande körsbärsträd utan också ett jättehjul från Acron, Ohio, “biggest in the world”.

Fifth Avenue, ner till Greenwich Village. Som en modern Askunge tappar hon ena skon. En amerikansk riddare i en mörkröd Kaiser (en bilfabrik som snart gick i konkurs) plockar upp den, far efter bussen, och anställer Moster och Kati som kokerska ("svenska köttbullar") och serveringshjälp. Vi får inblickar i den burgnare borgarklassens konsumtionsvanor, "med diskmaskin och enorma kylskåp och alla de övriga elektriska apparaterna" som Kati inte låter sig imponeras av, som framgår av hennes emancipatoriska tillägg: "som en liten finurlig karlhjärna har kunnat tänka ut för att hålla kvinnfolket kvar i köket."

Amerikansk och svenskt drickande ställs mot varandra, ett populärt tema, och så följer ett införstått kapitel om *dating* där illustratören Gobi (Lilly Margareta Uppenberg, 1906-1967) är särskilt kongenial. Här förutsätts att läsarna känner till Kinsey. Hans rapport om amerikanska mäns sexualliv var ganska färsk – den om kvinnorna skulle dröja. Så lämnar man östkusten, förstås per bil, och blir bekant med "så kallade *motels*", och vidare med restauranger "där behövde man för övrigt inte ens kliva ur kärran för att få mat" och där man äter *hamburgers* – hos Thorsten Jonsson kallas de ännu pannbiff. *Drive-in* biografer nämns, liksom *popcorn*, "det är som var man vet, rostad majs." Den kunskapen hade inte alla svenskar så tidigt, även om man redan kring 1950 kunde köpa preparerade majs-korn i papptub som man sedan själv poppade. Bette Davis, Clark Gable, Lana Turner var välbekanta i Sverige, men Kati gör sig sedan viss möda att förklara en annan exotisk företeelse: "American drugstore, om igen vill jag prisa dig för din hemtrevnads och behändighets skull". Senare lät Vilhelm Moberg sin trötte emigrant Albert Carlsson komma in på samma sak, i *Din stund på jorden* (1963).

På väg från motellet skaffar sig Kati till Mosters förskräckelse erfarenhet av att lifta. Motorvägar är fortfarande ett ord i framtiden, här talas ännu om "asfaltautostrador". När man kommer in på gropiga, steniga och krokiga småvägar tar Kati för givet att Hei-

denstam är allom bekant, "Det verkar som om stenarna, där barn du lekt, i stort sett ligger mitt i vägbanan allihop". Och det var han nog, den gången. – Utan konservöppnare står man sig slätt vid en picknick, trots alla amerikanska fiffigheter: "Folk uppfinner så mycket: Atombomber och tryckkokare och kyssäta läppstift". Så följer ett hembesök i en vit trävilla i kolonialstil med veranda, i en förstad till Washington D.C., med en duktig husmor som hinner med allt: "hon som får redaktören för Readers Digest att slå fri-volter av hänförelse" – *Det Bästa ur Reader's Digest* var en ny företeelse i den svenska tidskriftsfloran. Vikten av en god utbildning diskuteras, "College eller inte college, där går en oerhört viktig gräns!" Det är under de här åren som det svenska skolväsendet i allt snabbare takt amerikaniseras, efter århundraden av tyskdominans. Astrid Lindgren hade ju redan i Pippi Långstrump visat sitt intresse för alternativ pedagogik, fast då mest A.S. Neills Summerhill-experiment, som Ulla Lundqvist utrett.

En negerpojke dyker upp, som ett exotiskt staffage. Så far man med Greyhoundbuss "till den lilla tjugiga staden Williamsburg", Astrid Lindgren hann tydligen med också det obligatoriska turistmålet. Men därmed är det slut på idyllen. Det hettar till så snart rasåtskillnaden ombord på bussen noteras, och Kati tar genast ställning – hon saknar inte civilkurage. Gobis illustration hänger inte riktigt med, där är de färgade ännu mest karikatyrer. När Kati sedan kommer ner till Virginia kan man läsa kapitlet som en parafra på Margaret Mitchells *Borta med vinden*, i drastisk förkortning. När Capitolioms "planteringar drunknade i ett sådant gudlöst överflöd av körsbärsblom" pekar det kanske fram mot *Bröderna Lejonhjärtas* Körsbärsdal, men Kati väcks brutalt ur sina drömmar om ett fredligt liv *ante bellum*. En färgad grannpojke hälsar på hos familjen, skildrad välvilligt och uppskattande, men samtidigt stereotyp: "det var som om ett litet smidigt djungeldjur hade kommit löst i rummet". Och så handlar det om den yngsta generationens läsvanor, *comic books*, och den något äldres radiovanor, *soap operas*.

Åtminstone det första var en företeelse som snart skulle krossa Atlanten: *Stålmannen, Fantomen, Läderlappen, Kalle Anka* och *Tom Mix* fick många ivriga läsare i Sverige. I New Orleans äter Kati och Moster en gedigen amerikansk breakfast och blir bekanta med “en av de där stora självserveringsaffärerna, som jag tyckte så mycket om” – det skulle dröja ännu några år innan svenska speceriaffärer ersattes med supermarkets. De tar tåget söderut, “medge att det låter betydligt äventyrligare att åka med Chattanooga Choo-Choo”. Det är inte bokens enda exempel på Astrid Lindgrens jazzintresse. Och så kommer man till Södern, efter upptåg i sovvagnen, och till Vieux Carré i New Orleans, “*lots of atmosphere*”, och en flott restaurang där svenska pengar inte är hårdvaluta. Växlingskursen var kanske redan 1948 vad den sedan förblev år efter år: 1 dollar = 5 kronor och 18 öre.

Det femtonde kapitlet är bokens märkligaste, det framgår redan av indelningsraden: “*We don't want to mix with them people*”. Här möter Kati den råa sydstatsrasismen, i en spegling av vad Astrid Lindgren själv hade upplevt. “Det känns som om det höll på att växa fram en ny Harriet Beecher Stowe i mig”, varnar hon sitt amerikanska sällskap, och texten upplyser samtidigt om Sydstaternas Reconstruction efter inbördeskriget, Jim Crow-lagar, och segregation ombord på bussar, på parkbänkar och vid dricksfontäner. Kapitlet slutar med den blodiga texten till en av Billie Holidays mest bekanta insjungningar, “*Southern trees bear a strange fruit...*” Då har Kati hunnit träffa städhjälpen Rosie i hennes rasåtskilda stadsdel, som den kanske första vita besökaren. Episoden går tillbaka på Astrid Lindgrens egen erfarenhet under USA-resan, och indignationen och engagemanget bränner hål på fiktionen. Resten av boken är ett återtag till det normala och hemvanda, per flyg från det kreolska New Orleans till de skandinaviska invandrarnas Minnesota där Kati stöter samman med en överförfriskad svenskättling: “För faen [...] hemma i Sviden, där har vi roligt hela vickan!” – en krumelur lik dem Astrid Lindgren i sin barndom mött på Vim-

merby marknad och senare låter Emil-böckerna befolkas av.

Honom har Kati inget till övers för, men hon faller en tår när hon vandrar bland utvandrarnas gravar: “Det var en gammal, gammal kyrkogård, och nästan alla, som vilade där, var födda i Sverige.” Sidorna som följer är som ett sammandrag av Mobergs epilog i *Sista brevet till Sverige*, och även om hon inte gillar Turnblads Svenska Institut i Minneapolis, “ett ganska förskräckligt stort skrälle”, så gråter hon när hon hör en amerikansk manskör sjunga något så helsvensk som “Land du välsignade, tag min sång” – för övrigt ett av Jussi Björlings paradnummer; han började sin karriär som underbarn på turné bland USAs svenskamerikaner. Liksom före dem Pelle Svanslös hinner Kati och Moster sedan med Chicago, på sidor som talar både om Al Capone, FBI, och stadens svenska befolkning (ännu kring 1900 bodde här fler svenskar än i Malmö). Den ogifta Moster möter lyckan sent i livet. Hennes ungdomskärlek som utvandrat till Amerika långt tidigare dyker upp som en *deus ex machina*. Honom gifter hon sig med, och hon blir därmed kvar i det stora framtidslandet i väster.

Kati reser ensam hem, full av nya intryck och minnen av möten, men föga benägen att komma med besserwisser-kommentarer eller generalisera: “Om folk frågade mig: ‘Nå, hur var det i Amerika?’ så skulle jag bara svara; ‘Tack, bra, hur mår du själv?’” Det är kanske en replik till Eva von Zweigbergks boktitel, fast Kati ju besvarat sin retoriska fråga både värtaligt och nyanserat i boken där hon beskriver sitt amerikanska äventyr. Någon nostalgisk längtan till Amerika tillåter sig inte Kati när hon (likt sin författare, får man förmoda) återvände till “stenogramblocket och flickornas prat på kontoret och luncherna på Norma och den lilla lönen”. Boken slutar i stället med en förälskad skildring av försommarens Stockholm och en välfunnen vacker vers, dock denna gång inte amerikansk fast det inte sägs att det är Walter Scotts *The Lay of the Last Minstrel*, och den troget väntande Jan: “O, vad han såg blek och beslutsam ut! Och så lång han var! Inte kom jag ihåg att han var så lång!”

Och fortsättning följde, med *Kati i Italien* (som först hette *Kati på Kaptensgatan*) när fotbollsfebern var som hetast åren efter 1950 då svenska spelare gick på export dit, och *Kati i Paris*, under den svunna tid då Nattparisaren var de enda blinkande ljusen man kunde se på natthimlen.

Litteraturliste

- Alm, Martin: *Americanitis: Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900-1939*. [Studia Historica Lundensia 10] Lund 2002.
- Eidevall, Gunnar: *Vilhelm Mobergs Emigrantepos*. Stockholm: Norstedts 1974.
- Eidevall, Gunnar: *Amerika i svensk 1900-talslitteratur. Från Gustaf Hellström till Lars Gustafsson*. [Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History of Literature 25] Lund 1983.
- Elovsson, Harald: *Amerika i svensk litteratur 1750-1820. En studie i komparativ litteraturhistoria*. Lund 1930.
- Erixon, Per-Olof: *Ett spann över svarta ingentinget. Linjer i Thorsten Jonssons författarskap*. Stockholm: Carlssons 1994.
- Lagerkvist, Amanda: *Amerikafantasier. Kön, medier och visualitet i svenska rese-skildringar från USA 1945-63*. [Stockholms Universitet: Journalistik, Medier och Kommunikation 26] Stockholm 2005.
- Söderhjelm-McNight, Christina: *America in the works of Thorsten Jonsson*. Berkeley: University of California 1978.
- Wendelius, Lars: *Bilden av Amerika i svensk prosafiktion 1890-1924*. [Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 16] Motala 1982.